

A Szt. István-templom.

Irtta *Alfa. (Alexander Bernál)*

„Be van fejezve a nagy mű“, a lipótvárosi templom elkészült, egy félszázad munkája véget ért. E sorok írója véletlenül tanuja volt, midőn 1868-ban a templom kupolája összeomlott, azután látta, hosszú éveken át, a templom építkezését, tornyainak fölépítését, lebontását, újra fölépítését; látta Ybl halála után a templom kietlen, óriási állványoktól elsötétített belsejét; dühöngött, mint mindenki, a bódék ellen, melyek a templom nemes tagjait békóba verték; soha sem hitte, hogy megéri az építkezés végét. S most mégis készen áll a nagy mű és örömünk telhetik benne.

*

Tévesen ragadt a templomra a bazilika név, melyet ki kell irtani a köztudatból. A templom építészeti formája nem bazilika, hanem kupolás centralis alkat, melynek alaprajza az egyenlő szárú görög keresztet tünteti föl, azaz a kereszthajója akkora, mint a főhajója, a kettőnek átmetszete fölött pedig emelkedik a kupola. Ez a kupola jellemzi a templomot, ez az ő nagy ékessége. Gyönyörű a sziluetje, egész formája; lendületes, könnyű mozdulattal nyulik ég felé, gráciával és mégis mintegy ifju erővel. Érdekes méretei: átmérője 22 méter, magassága 96! Nem oly hatalmas és oly tökéletesen szép, mint a Szent Péteré Rómában, de a legszebbek közé tartozik. Dobját hatalmas íves ablakokat záró oszlopsorozat tagozza, mely fölött második, kisebb átmérőjű dob emelkedik; ez hordja a merész ivű

kupolát, melyet erővel teljes laterna betetöz. Ez a motívum ezután ismétlődik kisebb méretekben, mintegy kihangzasképp, a templom két tornyán. Mily szerencse, hogy a régi kupola összedőlt!

*

Nehéz föladat jutott Yblnek, mikor az építkezést átvette, nem volt szabad keze, föl kellett használnia, a mit Hild, az első építész, már készen csinált. Annak a Hildnek, úgy látszik, várépitő fantáziája volt a renaissance formái az ő fejében elvesztettek erést, szépséget, könnyüséget, bájt. Homályosan emlékszem, hogy a templomnak eredetileg négytornya volt, nagy, időtlen formájú, prózai, ridg négy tornya, melyet Ybl, ha nem csal emlékezem, kiépített és ismét lebontatott; illetőleg a tonyok alsó fele megmaradt és onnét kezdve építette Ybl azután újra saját tervei szerint. Megmaradtak az oldalfalak is a régi épületből, jobbra is, balra is, komoran, szinte fenyegetőleg néznek ránk. Ybl, a hol lehetett, kikergette az íres, kérkedő komorságot az ő templomának formáiból. Nyájassabb, ezelizebb olasz jellemet öntött a kőmasszába, megóvta a méltóságot, de derülttette. A méltóságot mgadja a templomnak a hatalmas ívben nyul előcsarnok a főhomlokzat előtt, a szép félkörű oszlopcsarnok a Váci-uton, mely mögött a félkörű sekrestye van, és a kupola. A négy toronyból maradt kettő, melynek egyszerű és könnyű formái harmónikusan kihangoztatják a kupola motívumát. Az egész templom 86 méter hosszú, 55 méter széles és a koszoruparkányzat beszámításával 3 méter magas. A tornyok magassága 37 méter. A hatást nagyon

emeli, hogy szabad terraszon áll. Egészben 4147 négyszögméter területet foglal el rajta. E számok fogalmat adnak a templom tekintélyes arányairól. A templom emlékeztet a génuai Santa Maria di Carignan formáira. Ybl nyilván az épület formáiban az ünnepies méltóságot megakarta egyeztetni a szépség derűjével. Ha jobbról vagy balról nézzük, a harmónia nem tetszik tökéletesnek; az oldalfalak súlyos tömegeiben kevesebb az élet. A Korona-utcából a látvány impozáns.

*

Tagadhatatlan, hogy ezt a templomot se lehet, mint annyi más középületünket, sehonnét se jól látni. Az elfogulatlan nézőnek első benyomása az lesz, hogy a templomot megfordítva kellett volna építeni, a főhomlokzattal a Váci-körut felé. Ha egy épületnek a főhomlokzata keskeny utcára nyílik, ez természetellenesnek tűnik föl előttünk, először, mert megszoktuk, hogy középület nem fordít hátat a főutnak, azután, mert a középületnek is be kell illeszkednie környezetének architektúrájába, végül, mert a főutról jobban áttekinthetjük az egészet, mely csak így juthat teljesen érvényre. A Korona-utca még sem illő keret ily épület számára, azután sokkal szűkebb, hogy az épületet jól láthassuk, a Zrínyi-utcából pedig csak a főbejárat nagy ívét látjuk, de úgy, mintha ki volna vágva az egészből. Mi helyt az utca tervezett kiszélesítését a templom előtt végrehajtták, a térhatás impozáns lesz. Akkor nem fogjuk bánni, hogy a templom nem nyílik a lármás Váci-utra, de még jobb szeretnők, ha semmi köze sem volna hozzá. De újra bebizonyul, hogy kiváló építészeink vannak, de csak

némileg izléses, művésziesen érző városrendezőink nincsenek. Szerencse, hogy a Duna, a várhegy, a Gellérthegy aspektusát nem tudták elrontani. A lipótvárosi Szent István-templom is méltóságos és diszes arkitekturájával környezete és rossz elhelyezése ellenér is ki tudja vivni érvényesülését. Mégis disze a város építészetének.

*

Az építkezést 1891-ben vette át, Ybl halála után, *Kauser József*. Konstatálandó, hogy akkor az épület arkitekturája készen volt, a külső aspektus, kisebb dolgokat mellőzve, olyan volt, mint ma, a belső is, a dongaboltozatokat nem számítva, megvolt, de a falak csupaszok voltak, a templom üres volt, csak a skeleton volt meg, a templomhoz való épület, de nem a templom. Az is konstatálandó, hogy egy színes vázlaton kívül, mely a belsőnek a kiképzésére vonatkozott, semmit sem találtak Ybl hagyatékában. Azt a színes vázlatot két okból nem lehetett használni. Először Ybl maga is eltért tőle a kupola kifalazásában, másodsoroly kevésbé határozott volt, hogy csak Ybl vehette volna hasznát, önálló egyéniségnek a maga útján kellett járnia. *Kauser* nagy ambícióval, lelkesedéssel látott munkához és hogy finom izlésű, épp ily földatokra kiválóan alkalmas művész, ezt fényesen bebizonyította. Jól átértette Ybl mester művének karakterét, ebben a szellemben koncipiálta a belsőnek kiképzését és diszítését. Ő is derűs méltóságra törekedett. Hogy milyen lett volna a templom, ha Ybl befjezi, persze nem tudhatjuk, de sejtjük, hogy talán egy árnyalattal világosabb lett volna. *Kauser* mégis inkább az áhitatos méltóságot hangsúlyozta. Ő is az olasz renaissance-ból merített inspirációt, szereti a színt, át tudja érezni harmóniájának életét, de inkább a durakkord felé hajlik. A templom belsejéből nem csinált nagy fogadótermet, az áhitat érzésének akart színhe-

lyet alkotni, de a művészi helyet. Színek, formák szeti cél szolgálatába szentelve, művészek, műparosok ősséges tervű, nevezetes. Nincsen semmi a templom vérszi a jellege. Csak a hiányoznia kell, a régieskeletkezésnek ellenmondete. Minden új és egyolyan hiba, mint a fiat

Talán nem árt emlitjük, hogy a legtöbb belépő némi csalódást fogja találni a templomban. Maga előtt látja a főhajlaku szentélyt, ebben a dakinos főoltárt, Szent faragott szobrával. Az a szent közelnek tetszik jobbra-balra, hogy talán vagyunk. Ez a csalódás a lis szerkezetű épülettel, külsője nem készített bestrális voltára. A főhajlaktornyával nem mondható, hogy milyen az egész templom belseje, inkább a fényt különben minden letben érzünk; abban minden, hogy már könnyebb is kisebbnek tetszik. A szonlóképp sokkal kisebblyen és csak ha lépünk be, a reflexió hívunk a nál arányosabb és látni annál kisebb a földvár templom áll, elmondható, hogy az óriási Péter-templom tetszik sokkal kisebbnek

szavól átszellemített szín-
nyelvek mind a művé-
gölkök. Szobrászok, festő-
esszessereglettek, hogy egy-
mialkotást létesítsenek.
ban, a minék nem mű-
ny hiányzik, a minék
ég patinája és a lassu
os, de pittoreszk törté-
ységes. De ez is részben
aság: napról-napra fogy.
a mindenekelőtt meg-
ember, ha a főkapun
érezni, sokkal kisebbnek
belsejét, mint képzelte.
ót, annak végén a félkör
ent a szabadon álló bal-
István fehér márványból
főoltár a szoborral egé-
kissé zavartan néziünk
meg sem a főhajóban
vele jár minden centrá-
főleg akkor, ha az épület
ennünket elő annak cen-
okzat, a maga két oldal-
ekünk elég határozottan,
a terve, milyen a tém-
nak a csalódás. Ilyes-
centrális szerkezetű épü-
össze van fogva min-
áttekinthetése folytán
Panteon Rómában ha-
nek tetszik, mint a mi-
el megmérjük és általa-
gátsággul, tágul. És men-
kusabb valamely belső,
ikus hatása. Mióta a
ek az esztétikusok azon,
plom Rómában miért
mint a minőnek hire

után vártuk és a ki először látja, seho-
tudja elhinni, hogy 65.000 ember fér el benne.
Egyes kápolnai nagyobbak, mint egy átlagos
nagyságu egész templom. Csak ha megszoktuk,
ismerjük, ha szemünk mozgásaival kezdjük
mérni, nő a templom. Ilyesfélét tapasztalunk a
mi Szent István-templomunkban is; ha megér-
tettük alaprajzát, ha kezdjük részletezni és ha a
kupola alatt, ennek hatalmassága is hatását érez-
teti velünk, tágul a templom és elülvén várako-
zást, elővéleményt, egész nagyságában áll
előttünk.

*

A kupola alatt legegységesebb az áttekin-
tés, legtisztább a benyomás. Struktúra, tér- és
színhatás, művészi dísz itt olvad legteljesebben
összhatásba. A fő- és kereszthajó derékszögű át-
metszésében állva, szemünk a négy hatalmas pil-
lérre tapad, mely fölfelé emelkedve és a koszoru-
párkánnyal egyesülve, a kupola dobjának köz-
vetítésével a belső kupola terhét könnyedén vi-
seli. Mily gyönyörű ez a belső kupola! Nem oly
magas, mint a külső, ekkora magasság nem illett
volna ezekhez a térvizonyokhoz, a külső kupola
96 méter, a belső csak 65 (egy négyemeletes ház
férne el a közben!), de éppen így uralkodik az
egész belső tér fölött, minden mintegy érette van
és ő van az egészért, mintha élő organizmussal
volna dolgunk, melyben a fő a fő, de ez azután szo-
rosan összefügg a többivel. Négy hatalmas, gazda-
gon diszitett köríves dongaboltozat siet feléje,
mely a két főhajónak a kupola által származott
részeit beboltozza. A fő- és kereszthajót velük pár-
huzamosan haladó, alacsonyabb hosszukás, csarnok-
szerű mellékhajók kísérik, melyek a főhajók
alakját, kisebb méretben, variálva ismétlik. Az
áthatolások helyén négy gyönyörű kis kupolás
mellékkápolna alakul. A főcsarnokok pillérei sze-
rényebb méretekben a kereszthajók csarnokaiban
is folytatódnak, felületüket hatalmas korintusi

rendű pilaszterek tagolják. Ez az egyszerű, átlátszó, megnyugtató struktúra mintegy befejezését nyeri a főhajó végén levő hemiceiklusban, mely a főhajóéval teljesen azonos oszlopsorozattal záródik. Ott van a főoltár, ott összepontosul a templom művészi disze, a kupola magasztossága ott a szépség harmóniájába olvad. Ez a templomnak a gyöngydisze.

Ime a templom mintegy szilárd vázának a képe.

*

A struktúra hatása nem különíthető el a színek és anyagok hatásától, mert ezek földadata akként simulni a struktúrához, hogy jelentését, értelmét, életét láthatóvá, érezhetővé tegye. A színhatás élénk, de nem riktó, nem lármás. A főveszély az aranyozásban rejlik, melynek tulsága könnyen kérkedő, vakító karaktert adhat az egésznek. Itt nem az arany az uralkodó szín; itt is, ott is szemünkbe ötlük ugyan, a lusztereken, a mozaikok hátterében, a kupola bordáin, stb.; de diszkrét alkalmazásában többnyire tagozásra, formák összekötésére és színharmóniák előidézésére szolgál. Uralkodó szín a sziürke és a vörös. Az épület struktív részei sziürkek; jellemzik az anyagot, mely az egészet hordja. A pilaszterek, párkányok gazdag árnyalatu, karakterisztikusan erezett vörös márványból készültek. A főpárkány zöldessziürke színű márványmezővel van ékesítve, míg közvetlenül a boltozatok boltlába sárga árnyalatu márványnyal van szegélyezve. A nagy dongaboltozatokon is maga az övboltozat és a dongák övdíszje zöldessziürke, a kaszetták és a dongák mezőinek tagolása élénkebb színű. Általában fölfelé minden világosabb lesz; a sötétvörös nagy pilaszterek például a kupoladobban világos vörös pilasztereknek engednek helyet. A márvány, mely a falakat, pilasztereket stb. födi, mümárvány, melynek színhatása igen eleven és harmónikus; csak a fehér márvány után-

zása kevésbbé sikerült, szintelen hatást tesz. De mindezzel még távolról sem jellemeztük a teljes színhatást. A színskálába beletartozik a mozaikképek nyugodt színharmóniája, a szobrok fehérsége, a sok bronztárgy, fali lámpa, luszter, gazdag reneszánsz formákban, végül az oltárok, melyek mind igazi márványból készültek és a nemes anyag hatását a legváltozatosabb színösszeállításokkal tetézik. Egészben véve igazán ragyogó látvány, színeiben harmonikus, megnyugtató és fölemelő.

*

A művészi diszhez első sorban *Lotz* járult hozzá nagy és tevékeny dekoratív tehetségével. A templom egész középrészének festői disze *Lotz*é. A kupola vízszintes és függélyes övezetei által arany alapu mezőkre van osztva, melyeket mind *Lotz* ékesített képeivel, illetőleg a kartonjai után készült mozaikkal, mert a templomban minden kép mozaik, mely ellentáll az illő minden viszontagságának és monumentálisabb hatásu, mint az olajkép. Közepén a csucs körödjében látjuk az Atyaisten hatalmas alakját; két keze kitérve, mintha magához hívná az egész emberiséget, feje balra fordul, fehér szakállal lobog, felhőkön lép, köpenye körül folyja, egész mozdulatában fenséges; a kis mezőknek egy iverete elkülöníti a Teremtő alakját a profétákétól. A kis mezőkön bájos kerubin-fejek (tizenhárom) szárnyak koszorujába bújva, mosolyognak ránk. Azután következnek a proféták öve Krisztus körül csoportosulva. Sorban egymás mellett Krisztus után Keresztelő Szent János, Joél, Dávid király, Ezeiel, Zakariás, Malachia, Izajás, összesen nyolc alak. Közül vannak a serafinok lelkes angyalalakjai; szintén nyolc alk, ezek alatt az utolsó övezet, az ablakok által zabadon hagyott mezőkön kedves putti-alakok, gy-egy mezőben párosan. Mindegyik profétát a mester finoman jellemezte, inspirációt merítve a nagyok nagy-

jából, Michel Angelóból, kire emlékeztetni is nagy dicsőség. Még lejjebb következnek az evangélisták, Márkus, Lukács, Máté, János, a négy főpillérnek a koszorupárkányhoz való átmeneti síkjain (művésznep: pendentif, magyarul csegelye). Mozdulat, kifejezés, színhatás e képeket a templom gyönyörű díszévé avatja. Ugyancsak *Lotz*tól valók a dongaboltozatnak a kupolával szomszédos részein négy jelenet Krisztus életéből, Krisztus születése, A hegyi beszéd, Jairus leányának föltámasztása és Krisztus menybemenetele. Mily könnyűséggel produkálta a nagy mester ezeket az alkotásokat, mily finom érzéssel komponálta őket a térbe és mennyi életet öntött ezekben az alakokba és jelenetekbe. Igen kívánatos volna, hogy ezeket a kompozíciókat jó reprodukciókban is élvezhetnők. Az eredeti kartonok után nem lehet nehéz őket elkészíteni.

*

A *szentély* mintegy fókusa a templomnak, a néző tekintetének célpontja, építészeti szépségének mintegy centruma. Nagysága megfelel a kupola hatalmas arányainak, félkupolával beboltozva öt nagyszerű mezőt adott a festőnek, *Benczur* mesternek, a ki ide a szent mise öt fő részét festette; illetőleg a mozaikképek kartonjait megalkotta. Hogy mily élettelen a mi muzeumi művészetünk, mely a képeket cél és ok nélkül egymás mellé aggatja, ilyenkor érezzük fokozott erővel. Ezzel a muzeális művészettel összehasonlítva, mily nagy hatást tesznek *Benczur* képei, melyek a maguk helyén vannak; mintha a hely megkívánta volna őket és ők a helyet, melyek ajtatos érzésből keletkeztek és ajtatos érzést kelteni hivatvák. Középtű van az oltári szentség (O salutaris hostia), balra a Kyrie Christe Eleison és Gloria in excelsis Deo, jobbra: Da nobis pacem és Benedicamus Domino Alleluja. Nappali világítás mellett is e képek szín-

skálája gyönyörűen hat; a kik azonban elektromos fénynél látták, csodákat beszélnek róla. Bencturttól harmónikusabb, lendületesebb, érzésesebb alkotást nem láttunk.

Ebben a félkörben már szabadon áll az oltár, belekomponálva a térbe, finom márványokból fölépítve. Félkorralaku oszlopsor körülzár egy nyitott csarnokot, a melyben Szent István szobra áll, fehér márványból *Strobl* mestertől, kezében az aranyalmával. A csarnok áttört kupoláját szintén *Strobl* által mintázott angyalalakok koronázzák. Szent István bajuszos, szakállas alak, ki hieratikusan mozdulatlansággal tekint le a hívőkre; a művész ily módon akarta kifejezésre juttatni a szent királyt és talán így akarta megnyugtatni azokat az egyházi aggodalmakat, melyek egy elevebb alakú és mozdulatu emberkép ellen szóltak. Így képzeletbeli alakot kellett teremteni, de elhagyni mindent, mi ezt az alakot közelebb hozhatná szívünkhöz. De a templom belsejének tervezője még sem hagyott bennünket kielégítetlenül. A mit Szent István szobra nem mondhatott nekünk, azt elbeszélte négy nagy relieffel, melyeket a jeles Mayer készített a szentély oldalfalaira. Itt ráismerünk a mi nagy és szent királyunkra, a magyar állam nagy megalapítójára, ki szent és nagy volt egy személyben.

Az első reliefen látjuk Asztrikot, ki a szent koronát hozza Szent Istvánnak; a másodikon a jámbor király megalapítja a pannonhalmi apátságot; a harmadikon védi a zsenge magyar hitéletet a pogány Kupa támadása ellen; a negyedikon oktatja fiát, szent Imrét. A reliefek szép aranyfényű bronzszíne jól beleillik a szentély színskálájába. A harmadik és negyedik helyen említett reliefeket csak a sekrestyében láthatuk; aranyozásuk nem sikerült, vissza kell vándorolniok a műhelybe. Helyüket most drapéria takarja. A reliefek művészi kivitele nagyon

megfelel a tárgynak nek a közérzésbe.

Talán itt van szobrászi díszét legkúpuladobon a négytia, Sapiencia, Fortitudo, csak Mayer mintázta a belső síkján, díszítve márványból három jobboldali részen Szent Istvántolthatatlan mester a hozzá szomszédos jobboldali részen *Strobl*től; a baloldali részen *Strobl*től. A negyedik helyen áll; a csucsán lévő a György mintázta; László falképe föltérő rusznak korai halálát tőzse“ művét. A művelethez illető mester mint a bejáraton *Fesler* té apostolfeje *Szamosi* készítette mindazokat a oltárokat a nagy művészek egyikről-másikról is. Mindegyik tebensége zott; mindegyik szív az egész céljának.

Hátra vannak oltárok. A ki végigjutalom nélkül. Az el ne felejtjük a o szánsz-munka, a o metrikusan van a o prezentálja magá az egyik kápolná Szent ennek oltárképét az Adalbertnek, melne Nadleré trüpfika.

és helynek. Beleilleszked-

*
helyén a templom egyéb
lább röviden emliteni. A
keresztény erényt: Pruden-
tudo, Temperantia, ugyan-
a. Lent pedig, a pillérek
alakú fülkékben karrarai
szobor áll; a főoltár felé eső
ent László *Fadrusztól*, a pó-
tolsó alkotása; a főbejárat-
oldali pilléren Szent Gellért
in Szent Erzsébet *Sennyei*-
en a finom faragású szöszék
angyalcsoportot íj. *Vastagh*
nyugzó mintázta a Szent
lévő angyalkát is; *Fad-*
nem engedte, hogy „bete-
obrieten az angyaldiszt az
A tinpanon díszet a fő-
szítette. A főajtó tizenkét
olszkytól származik. Jól
sorolunk, kik hozzájárul-
sítéséhez, még akkor is, ha
ncs is mondani valónk.
nek mértéke szerint dolgo-
esen alárendelte munkáját

*
a mellékhajók és a mellék-
ny rajtuk, nem marad
rgona két oldalán, — hogy
rgona, a legtisztább renesz-
szaboltozat körívébe szí-
komponálva és gyönyörűen
oltár felől nézve, — az
eceliának van szentelve,
e *Nadler*, a másik Szent
képe *Roskovicsól* való.
szinben, érzésben elég

finom, Roskovics alakja kevés kifejezést mutat.
Következik a kereszthajó két nagy oltára egy-
mással szemben. Az egyiket, a Mária-oltárt,
Benczur Gyula díszítette gyönyörű hatású Pat-
rona Hungariae képével, mely azonban kompo-
zicióban és színhatásban Tizian Pezarói Madon-
nájára a Frariban, emlékeztet; szemben áll vele
a Feszület-oltár *Stetka* nagy képével, Krisztus
a keresztfán, Munkácsyt juttatván eszüinkbe.
Mindkét nagy oltárkép, ha nem is mindenben
eredeti, nagy hatású, jó stílü munka. A szentély
két oldalán ismét két kisebb oltárt találunk, az
egyik a Szent Imre-oltár, melynek Szent Imre
alakját *Vastagh* festette, a másik, vele szemben
a Szent József-oltár, a *Feszty* által festett oltár-
képpel. *Feszty* műve triptikon, Szent József
mellett Péter és Pál apostol látható. A keresz-
hajó két oltarán üres fülkék állanak, leendő
szobrok számára.

A déli kápolnák hajóját *Vastagh* díszí-
tette medaillanokkal. Ott látható Asztrik,
Maurus, Gellért és Gizella arcképei a kis kupo-
lák pendentifjein. A kórus mellett is folytatta
művét *Vastagh*, megfestvén Szent Helénát,
Szent Margitot, Szent Hedviget és Szent Kuni-
gundát. Jó dekoratív hatásuak. De művészi
tekintetben is figyelemreméltók *Ebner* Lajos
medaillonjai az északi traktusban, Peregrinus,
Szent Pál remete, Eusebius, Hám (a kinek itt a
szentek sorában engedtek helyet), Kapisztrán,
Szent Benedek, Szent Ferenc és Páduai Szent
Antal. A Kereszt-oltár és a Madonna-oltár fölött
a medaillonokat *Aggházy* festette. A hová mű-
vészi dísz kívánczozott, hogy a maga szimbólikus
és történeti érzékével magasabb szférába emelje
a templom által keltett érzést, művészeink elhoz-
ták tehetségük javát. Mennyi gondolat lel-
kesítette és vezette mennyi művésznünknek tehet-
ségét és munkaerejét!

*

Igy hát igazán be van fejezve a nagy mű. Magunk csináltuk, hirdeti, mire vagyunk képesek. Két kiváló építőművészünk vezette a nagy munkát; *Ybl* adta az arkitektonikus gondolatot és magát az épületet; *Kauser* oldotta meg a belső művészi alakításának föladatát. Sok kéz működött közre és sok egyéniség; az eredmény sokkal értékesebb, mint művészi állapotaink pesszimista bírálói gondolták. A ki művészeinket céltudatos gondolat szolgálatába tudja szegődtetni, ime, segítségükkel nagyot tud alkotni.

Mint egy majdnem titokban létrejött, különálló szép világból lépünk ki a templomból, a város mindennapi életének színhelyére. Az ellentét megkapó. Amott csönd, harmonia, színek zenéje, formák művészi élete, a gondolat nagy lendületei. Emitt az élet zaja és rideg szava. De a kettő mégis szorosán egymáshoz tartozik. Mert rideg utcák vannak, kellene az emelkedett érzés menedékhelyei. Még egyszer visszanezünk Szent Istvánunk nagy monumentumára. Előbb nem néztük *Székel*y pajzsot tartó putti-jait a bejáratnál és négy medaillonját; amazok freskók és már fakultak; emezek mozaikban vannak és frissességükben és stilszerűségükben dicsérik a mestert. És még egy mulasztás jut eszünkbe. A főtimpanon alatt van *Than* nagy képe: *Ego sum via, veritas et vita*. Jól esik tudnunk, hogy az öreg mester hozzájárult a nagy műhöz. Együtt vannak tehát a legtöbben: ki a maga keze művével, ki tanítványainak munkájával. Mily könnyen lehetne a magyar művészeknek segíteni: munkát kellene nekik adni, alkalmat és módot, hogy dolgozzanak. Alighanem az egész magyar kultúra problémája ebben rejlik: munkához vezérelni, munkában egyesíteni a magyar kultúra munkásait. Most oldott kéve vagyunk, széjjel hullunk.